

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sa., Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 309-318.

Geliş Tarihi–Received Date: 10.08.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 25.09.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

İRAN'IN FARS EYALETİNDE HAMSE KONFEDERASYONU VE OYMAKLARI HAKKINDA BİR İNCELEME

 10.53718/gttad.1341035

 ŞENAY YANAR*

ÖZ

Bu makale, İran'ın güneyinde yer alan Fars eyaletinde 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ortaları arasında siyasi bir topluluk halinde varlığını sürdüren konar-göçer, Türk dilli ve içerisinde kısmen Türkleşmiş boyların bulunduğu Hamse isimli topluluğun tarihi, coğrafi, sosyal ve siyasi yapısını incelemektedir. Hamse topluluğu, 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar siyasi olarak İran'ın Fars eyaletinde Kaşkaylardan sonra nüfuz ve nüfus bakımından ikinci sırada gelen ve adından anlaşılacağı üzere beş oymaktan oluşan, kısa ömürlü ve suni bir konfederasyondur. Hamse İli olarak da adlandırılan ilgili birliğe dâhil edilen İnallu, Baharlu, Nefer, Basırî ve Arap adlarını taşıyan oymakların yaşadığı bölgeye de Hamse vilayeti adı verilmektedir. Ancak 18. yüzyıl öncesinde bu tabirin siyasi bir anlam taşıdığını düşünmek için hiçbir sebep yoktur. Çünkü bahsi geçen dönem öncesinde bu tabirin daha çok tarihî coğrafya açıdan bir anlam ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Her iki anlamıyla da bu birliğin, söz konusu zaman aralığında yalnız iç politikada değil aynı zamanda uluslararası düzeyde de etkili bir biçimde varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Hamse İli tabirinin siyasi açıdan kullanımının başlangıcının 18. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmesinin sebebi, tabirin söz konusu yüzyılda henüz ortaya çıkan bir adlandırma olmasıdır. Bu tarihe kadar birbirinden ayrı biçimde yaşayan Hamse oymaklarının her birinin İran'da köklü birer geçmişi vardır.

Bilindiği üzere Türkistan'dan dünyanın farklı bölgelerine yapılan Türk göçleri, uzun vadede ilgili yerlerin etnik ve kültürel yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu bölgelerden biri olarak İran, Türk varlığının günümüzde de en çok rastlandığı ülkelerden biridir. Bu nedenle buradaki Türk varlığı hakkındaki araştırmalara katkı yapma hedefindeki bu çalışmada Hamse İli'ne ilişkin iki ana konu üzerinde durulmuştur. Bu konulardan ilki Hamse'yi oluşturan beş oymağın etnik köken ve dil açıdan incelenmesidir. Uzun yıllar boyunca söz konusu bölgede yaşayan ve yaylak-kışlak arası konar-göçer yaşamlarını devam ettiren bu birbirinden bağımsız boylar, dönemin hükümeti Kaçar hanedanının politikaları kapsamında komşu kavim Kaşkaylara karşı rakip güç haline getirilerek birleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada boyların birbirlerinden etnik köken ve dil özellikleri bakımından farklılıklarına değinilmiştir. İkinci konu ise Hamse'nin coğrafi sınırları, yaylak-kışlak bölgeleri, boyların sosyal ve ekonomik yaşayışları ve birbirleriyle ve merkezî hükümetle bağlantıları gibi özellikleridir. Farsça muasır kaynakları ve bu kaynaklara dayanan araştırma eserlerinin ışığında yukarıda bahsedilen konular üzerine bir araştırma makalesi niteliğindeki bu çalışmanın amacı, hakkında son derece az çalışma bulunan Fars eyaletindeki Hamse İli'nin Türk etnik kimliği niteliği ve varlığına ilişkin bilgileri derleyip toparlayarak literatüre katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın yöntemi söz konusu dönemin tanıkları tarafından kaleme alınmış muasır eserlerin incelenerek karşılaştırılması suretiyle Fars Hamse'sini oluşturan boylarının yerleşim yerleri, alt boyları nüfusları, başlıca geçim kaynakları ve yöneticilerinin faaliyetleri hakkındaki bilgi ve görüşlerin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İran Türkleri, Fars Vilayeti, İl, Hamse, Konar-Göçerlik, Tarihi Coğrafya.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gümüşhane/TÜRKİYE, E-Posta: svanar@gumushane.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7830-0113.

İRAN'IN FARS EYALETİNDE HAMSE KONFEDERASYONU VE OYMAKLARI HAKKINDA BİR İNCELEME

A STUDY ON HAMSE CONFEDERATION AND TRIBES IN FARS PROVINCE OF IRAN

ABSTRACT

This article examines the Hamse, which is a confederation as the meaning of its name suggests consisting of five tribes, came second in Iran's Fars province in terms of influence and population after the Qashqais, from the end of the 18th century to the middle of the 19th century. The region where the tribes named İnallu, Baharlu, Nefer, Basırî and Arap, who were included in the related union, lived, is also called the province of Hamse. As an alternative to this geographical naming, it is seen that the relevant lands are mostly mentioned as Hamse Province in Persian sources. İlat-ı Hamse, bordering the provinces of Yazd and Kirman in the northeast, is evaluated as a whole by some researchers and defined as the region where partially Turkified Arabs live. But before 18th century, there is no reason to think that the phrase had a political meaning. Because before the mentioned period, it is understood that this term meant more historically and geographically. In both senses, it is understood that this unity has effectively demonstrated its existence not only in domestic politics but also at the international level during the said period. The reason why the beginning of the political use of the term "Hamse Province" is dated to the end of the 18th century is that the term is a denomination that has just emerged in that century. Hamse, which includes the local people of the Fars region and the Arab nomads who came to Iran during the Islamic conquests, as well as the Turkish tribes coming from Turkistan during the Seljuks and Mongols period, is an ethnically and linguistically heterogeneous people living in Fars, both within themselves and among each other. These tribes were brought into a single political union by the efforts of the central state of the period from the middle of the 19th century. Hamse was invented by the Qajar dynasty, which feared the power of the Kashkai, the largest confederation in this region. This article examines the historical, geographical, social and political structure of the Hamse community, which was formed as a political community between the second half of the 19th century and the middle of the 20th century in Fars province in the south of Iran. As it is known, Turkish migrations from Turkistan to different parts of the world have been influential in shaping the ethnic and cultural structure of the relevant places in the long run. As one of these regions, Iran is one of the countries where the Turkish presence is most common today. For this reason, in this study, which aims to contribute to the researches on the Turkish presence here, two main issues related to the Hamse Province are emphasized. The first of these is the examination of the ethno-linguistic background and process of combining the five tribes that make up Hamse, by turning them into a rival power against the neighboring tribe Qashqais within the scope of the policies of the Qajar dynasty, the government of the time, of these independent tribes that have been living in the region for centuries and continuing their nomadic life between the highland and winter quarters. The second issue is to reveal the features such as the ethnic origins and languages of the related tribes, the geographical borders of Hamse, their summer-winter pastures, their social and economic life, and their connections with each other and with the central government. The aim of this study, which is a research article that focuses on the above-mentioned issues in the light of research works as well as contemporary Persian sources, is to contribute to the literature by compiling and gathering information on the Turkish ethnic identity and existence of Hamse Province in Fars province, which has very few studies. The method of the study is to reveal the information and opinions about the settlements, clans, populations, main occupations and activities of the rulers of the tribes that make up the Persian Hamse by examining and comparing the contemporary works written by the living witnesses of the period in question.

Keywords: Turkish Tribes in Iran, Fars Province, İl, Khamse, Nomads, Historical Geography.

GİRİŞ

Hamse vilayeti tabiri, birkaç konar-göçer boyun yaşadığı bölgeye adını veren coğrafi bir adlandırmadır. Bu isimlendirmeye alternatif olarak ilgili topraklar Farsça kaynaklarda çoğunlukla Hamse İli biçiminde geçmektedir.¹ Kuzeydoğuda Yazd ve Kirman eyaletlerine sınır olan İlat-ı Hamse bazı araştırmacılar tarafından bir bütün olarak değerlendirilerek kısmen Türkleşmiş Arapların yaşadığı bölge olarak tanımlanmaktadır.² Hamse topluluğu, İran'da Fars Eyaleti bölgesi yerel halkının yanı sıra İslam fetihleri sırasında İran'a gelen Arap göçebeler ile Selçuklular ve Moğollar döneminde Türkistan'dan gelen çeşitli Türk boylarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu topluluğa mensup boylar gerek kendi içlerinde ve gerekse boylar arasında etnik ve dilsel açıdan heterojen bir yapıya sahiptir. Bu boylar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren dönemin merkezî devletinin çabalarıyla tek bir siyasi birlik haline getirildi. Hamse, bu bölgedeki en büyük konfederasyon olan Kaşkaylar'ın gücünden çekinen Kaçar hanedanı tarafından birleştirildi. Beş ana boydan oluşmasından dolayı Arapça beş anlamına gelen Hamse olarak adlandırılan topluluğun yerleşim yerleri genel hatlarıyla Fars eyaletinin doğu ve güneydoğusunda, Kaşkay,

² Eski Türk devletlerine ilişkin kullanımlarda Türkçe kökenli "il" kelimesinin hem devlet hem ülke hem de halk anlamında kullanıldığı bilinmektedir.

³ Osman Gazi Özgüdenli, "Vilâyât-ı Hamse", *TDVİA*, XXXXIII, İstanbul 2013, s. 108.

yurdunun doğusunda yer almaktadır. Bu yerleşim yeri kuzeyde Isfahan'a yakın bir konumda bulunan Eberkuh'a, güneyde ise Talaristan'a kadar uzanmaktadır.³

Hamse vilayeti denildiğinde coğrafi olarak Fars eyaletinin doğusu, Isfahan, Yezd, Kirman şehirleri ve Belucistan eyaletlerinin güneybatısında yer alan arazi kastedilmektedir. Daha kesin sınırlarla kuzeydoğudaki sınırdan itibaren Bevanat, Konkuri, Serçahan, Kamine, Abade Geç (Teşk), Ersincan⁴, Estehbanat, Kubal, Surestan, Hafr, Fesa, Cehrem, Darabgird, Fork, Dorz, Buyuneç, Kellegah, Huşenabad, Fin Fareghan, Sircan, Neyriz, Ciroft, Tarum, Mahall-i Sabe, Rudane Ahmedi gibi büyüklü küçüklü yerleşim yerlerini kapsayan alan Hamse yurdudur.⁵

1. Hamse İlinin Ortaya Çıkışı

Hamse İlinin siyasi sahneye çıkışı Nasreddin Şah Döneminde (1848-1896) başlar. Bu konudaki ilk adım olarak şahın, Fars'ın en güçlü konfederasyonu olan Kaşkaylar'ın gücünü etkisiz hale getirmek amacıyla onların karşılarında bir denge unsuru olacak olan hasmı, Şiraz'ın yerel aşiretlerinden Kıvam ailesinin öncülüğünde yeni bir il oluşturulmasına dair yayınladığı fermanı başlangıç olarak gösterebiliriz. Nitekim bu yeni siyasi birlik beş kabileden oluşacak şekilde 1858'de oluşturuldu.⁶ Hamse konfederasyonu, İnallu, Baharlu, Nefer, Basırî ve Arap adlı birbirinden bağımsız ve kendi halinde yaşayan boylar 1858-1859'da Ferhad Mirza Mutemedü'd Devle'nin Fars eyaleti yöneticiliği zamanında Nasreddin Şah Kaçar'ın izniyle birleştirildi. Başkanlığı da Kaşkayların zorlu muhalifi Mirza Ali Muhammed Hasan Kıvamü'l Mülk'e verildi.⁷ Safevilerden beri Şeybanî Araplarının elinde olan Arap ve Basırî boylarının idaresi Şeybanîlerden 1868-1869 Ali Kulu Han Arap'ın ölümünden sonra sona erdi. Böylece 1874'ten itibaren önce Arap, Basırî ve Baharlu kabilelerinin yönetimi, sonra da diğerleri Kıvam ailesine geçti.⁸

Bu coğrafyadaki siyasi olaylar, sadece İran hükümetinin iç işleri açısından değil aynı zamanda bölgede çıkar elde etmek isteyen dış güçler açısından da değerlendirilmelidir. Nitekim bazı araştırmacılar, Hamse ilin kuruluşuna sebep olarak İngilizlerin Kaşkay aristokrasisine karşı önlem alma telaşını göstermektedir. Söz konusu oymaklar, sadece nüfus değil nüfuz bakımından Kaşkaylarla karşılaştırılamayacak düzeyde olsa da ifade edildiğine göre hakimiyet ve siyasi güvence sahibiydi. Zira 1858-1859'da Mirza Ali Muhammed Hasan Kıvamü'l Mülk on yıllığına sabit bir yıllık ücret karşılığında Hamse Eyaletine bağlı bazı oymakların liderliğini uhdesine aldı. Fars'ın en büyük toprak sahiplerinden olan bu hanedan, Tahran merkezli Kaçar hükümetinin de Şiraz'daki en vefalı yardımcılarındandı ve Fars illerindeki beylerbeyliği, aşiretlerin yöneticiliği, naipliği, zabıtlık ve ordu kumandanlığı gibi yöneticiliğin yetki alanındaki sorumlulukların çoğunluğunu uhdelere aldılar. Araştırmacıların bazıları, Hamse'nin sarayın bir ürünü olduğunu ve bu nedenle de kalıcı olmadığını ileri sürmektedirler. Nitekim onların, Kaşkay liderlerinin aksine boyları himaye etmekte başarılı olamadıkları, bu nedenle de Kaşkaylar gibi gelişemedikleri görülmektedir. Hamse'nin boylarının yöneticileri, özellikle de Arap oymağı, İngilizlerin menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri gibi Kaşkaylara karşı da Kaçar hanedanı tarafından himaye edildiler ve Fars Eyaleti'nin siyasi olaylarında bariz bir rol oynadılar.⁹

Geçmişte tıpkı komşuları Kaşkaylar gibi konar-göçer hayat yaşayan Hamse İlinin çoğunluğu aşamalı bir şekilde yerleşik hayata geçti. Hamseyi oluşturan her oymağın yaylak ve kışlağı farklı bölgede yer almaktaydı. Hamsenin en büyük oymaklarının adları Arap, Basırî, Baharlu, Nefer ve İnallu'dur. Bunlara ek olarak Ali Kanberî, Kerimî, Mir, Karakulak isimli küçük oymaklar da Hamse'den sayılmaktadır. Bu küçük oymaklardan bazılarını en büyük beş tanesinden herhangi birine bağlı olduğunu kabul eden araştırmacılar da vardır. Başlıca kollardan İnallu, Baharlu, Nefer oymakları aslen Türk'tür ve Basırî ile Arap oymakları ise kısmen Türkleşmiştir.¹⁰

Hamse'nin nüfusu hakkında tahminî bilgiler bulunmaktadır. Bu yüzden halkının son yüz yılın farklı dönemlerindeki nüfusuna dair bilgiler de komşuları Kaşkaylarınkı gibidir. Aynı şekilde nüfus artışındaki etkenler de onlarınkine benzerdir. Buna göre şimdiye kadar elde edilen en eski kaydolan 1870 yılına ait bir belgede Hamse

⁴ Mihail Sergiyoviç İvanov, Aşair-i Cenub (Aşair-e Fars): Kaşkai, Hamse, Kehkuliye, Memesini, Farsçaya çevirenler Keyvan Pehlivan, Masume Dad, Tahran 1384, s. 95-96.

⁵ Arsanjan, Ersengan, Ardsanjan şeklinde de telaffuz edilen, bu kasaba Zend hanedanı döneminde Mervdeşt nahiyesinin doğusunda yer alan maruf şehirlerden biri olarak tarif edilmiştir. İbn Abdülkerim Ali Rıza Şirazî, *Tarih-i Zend: Canishinan-ı Kerim Han Zend*, Tahran 1360, s. 120. Şiraz'ın yaklaşık 90 kilometre kuzeydoğusundaki bu kasaba, isminin Türkiye'deki Erzincan şehrinin ismiyle benzerliği dolayısıyla ilgi çekicidir. Etrafındaki diğer yerlerin bahsi geçmesine rağmen bu yer adına ilişkin bir ansiklopedi maddesinde ilk Arapça İslam coğrafya eserlerinde rastlanmaması yer adının Türkçe olabileceği ihtimalini akla getirmektedir ki bu kasaba araştırmacılar tarafından Türk, Arap ve Fars unsurların karışımı olduğu ileri sürülen Basırî oymağının yaylağıdır. C.E.Bosworth, "Arsanjan", *El, II, BRILL*, Leiden 1986, s. 546-547. Türkiye'deki Erzincan şehrinin adının kelime anlamına bakıldığında "taşlı, kayalı" anlamının Ersengan kelimesinin anlamıyla aynı olması da bu adın Farsça "taş" anlamına gelen "Seng" kelimesinden türettiği ve değişerek Türkçeye geçmiş olması ihtimali kuvvetlidir.

⁶ Bu kısımdaki yer isimleri Dö Morini'nin *Les Nouvelles Divisions Administration du Fars* adını taşıyan 1913 tarihine ait haritasından okunduğu şekilde yazılmıştır. Bkz, Dö Morini, *Aşair-e Fars*, Farsçaya tercüme eden: Doktor Celalettin Refifer Tahran 1375, ekler kısmı. Cevad Safi Nejad, *Ashair-i Merkez-i İran*, Tahran 1375, s. 77.

⁷ Nejad, *age*, s. 62.

⁸ Gulam Rıza Mirzaî, *Qashqaiha ve Mobarezat-ı Mardom e Cenub*, Tahran 1381, s. 109-111.

⁹ Nejad, *age*, s. 42.

¹⁰ Mirzaî, *age*, s. 110-111.

¹¹ Behmen Begi, *Örf ve Adat Dar Eşair e Fars: Tala-yı Şehamet*, Şiraz 1388, s. 98.

İRAN'IN FARS EYALETİNDE HAMSE KONFEDERASYONU VE OYMAKLARI HAKKINDA BİR İNCELEME

konfederasyonunun nüfusu 34000 hane, yaklaşık 170.000 kişi olarak belirtilmiştir.¹¹ Rus araştırmacı İvanov'un muasır eserlerden naklen verdiği bilgilere göre Hamse ilinin nüfusunu Dö Morini 1870'te 34500 hane, Tumanski, 1894 tarihinde 29870 hane, Güney Fars Konsülü raporu 80000 kişi şeklinde vermektedir. M. Keyhan, boyların tamamının nüfusu 32500 olarak belirtmektedir ki İvanov, 1800'lerin sonlarında zorunlu iskânın bir sonucu olarak nüfusları artmış olabileceğini öne sürerek bu görüşü desteklemektedir. II. Dünya Savaşı başlangıcında 125000 kişi olarak verilen diğer bir tahmin ise başka kaynaklarda verilen 1940'ların hemen başındaki 80000 kişi rakamı ve 1950'li yılların başlarındaki 70000 kişi rakamlarıyla uyuşmamakla birlikte söz konusu savaş sırasında Fars Eyaleti'nin işgal altında olduğu gerçeğine göre tahmin yürütülmelidir.¹² Yine Muhammed Behmen Beyi, Hamse'nin nüfusunu 1940'ların hemen başında 15000 hane, yaklaşık olarak 75-80000 kişi olarak aktarmaktadır.¹³ Ayrıca ilin küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısı 1934 yılı civarında toplam 489.000 olarak verilmiştir ki bu aynı yıl Kaşkay ilinin sahip olduğu hayvan sayısının 4'te birinden azdır. Geçim kaynağı olarak ziraat tıpkı diğer konar-göçerlerde olduğu gibi Hamse oymakları arasında hayvancılıktan sonra ikinci sırada gelmekteydi. Ziraat, yaylak-kışlak imkânları elverdiği ölçüde yapılabilirdi. Bu nedenle ziraatla uğraşma oranı oymaktan oymağa değişiklik gösterebilmekteydi.¹⁴

Hamse'yi oluşturan oymaklara ilişkin detaylı bilgiler şu şekilde derlenmiştir:

1.1. İnallu Oymağı

Bu oymağın dili Türkçe'dir. Söz konusu oymak, Türkistan'dan göç eden boylardandır ve Moğollar zamanında Fars Eyaleti'ne göç ettirilmişlerdir.¹⁵ Aynı adlı oymaktan Richard Tapper'in tespit ettiği Şahsevenler arasında da bulunmaktadır. Bu iki oymak coğrafi olarak birbirinden farklı bölgelerde yer almaktadır. İvanov da İnallu'nun tirelerinden Gökper'in Şah 1. Abbas'ın Şahseven süvari ve piyadelerinin bir parçası olduğunu söylemektedir ki bu durumda adı geçen iki İnallu oymağının birbirinden farklı olsalar da her ikisinin de Şahsevenlere katılmış olması mümkündür denilebilir.¹⁶

Geçmişte hayvancılıkla uğraşan, konar-göçer bir yaşam süren ve. 20. yüzyılın başlarında yerleşik hayata geçen boy, 5000 haneden oluşmaktaydı. Fesa ve Hafr sınırlarında yaşamaktaydılar.¹⁷ İnallu ilinin kışlağı Hafr, Darab ve Fesa'da, yaylağı da Ramcerd ve Merv Deşt'te yer almaktadır.¹⁸ Mirza Hasan Fesai'nin belirttiğine göre İnallu oymağının bazı kolları geçimleri ve yaşamlarını Fars, Kirman ve Yezd bölgelerinde hırsızlık, yol kesme ve çapulculuk ile sağlamaktaydılar. 1876'dan sonra Hamse'nin lideri Kıvamü'l Mülk'ün çabalarıyla kontrol altına alınan oymak halkının çoğunluğu yerleşik hayata geçerek Fesa Karabelağ'da tütün, haşhaş ve pamuk ziraatıyla meşgul olmaya başladılar.¹⁹

İnallu oymağının yönetici ve zabıtlarının isimleri ve faaliyetleri hakkındaki bilgiler Safevîler dönemine kadar gider. Reislerinin tamamı bu dönemde Muhammed Salih Ebu Elverdi'nin adını verdiği Ebu Elverdi tiresindendi. Bu tireden bazı kimseler de ilin idareciliği dışında tophane yaverliği ve çavuşluğu gibi görevlerde bulunmuşlardı. Salih Han'dan sonra başa geçen oğlu Arabşah Han, Nadir Şah döneminin başından Kerim Han Zend döneminin başlarına kadar hüküm sürdü, ondan sonra da oğlu Hacı Kahraman Han babasının yerine geçti. Hacı Han, Kerim Han Zend'in hizmetinde ihtiram sahibi biri olarak Şiraz'ın İshak Bey mahallesinde birkaç imaret, ev ve hamam yaptırdı. Hamam, Kaçarlar döneminde hala ayakta idi. Hacı'nın halefi Abdürrahim'in yönetimini 1815'ten sonra oğlu Mihrali Han'ın birkaç yıllık yönetimi izledi. Daha sonra İnalluların yönetimi Kurt tiresine geçti. Rahim Han Kurt ve oğlu Masum Rahim Han Kurt sırasıyla yöneticilik yaptılar. Devamında Kelb Ali Beg Ser Kulu (Seruklu) ve Rahim Han'ın torunu Abbas Kulu Han'dan sonra 1876'dan 1886'ya kadar Alicah Bakarhan Belağı oymağın idareciliğini yaptılar.²⁰

1.2. Baharlu Oymağı

Bu oymak Türkçe'nin lehçelerinden birini konuşmaktadır. Baharlıların Selçuklular ve Moğollar döneminde Türkistan'dan Fars eyaletine göç ettiği ve geçmişte konar-göçer olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki; günümüze kadar Harezmi bozkırında yaşayan Türkmen oymaklardan birine Baharlu denilmektedir. 20. yüzyılın başlarında yerleşik hayata geçen oymağın nüfusu 8000 hanedir. Ancak İvanov, Field'dan naklen, 1918 yılında sadece 1200

¹² İvanov, *age*, s. 96.

¹³ İvanov, *age*, s. 97.

¹⁴ Behmen Begi, *age*, s. 98.

¹⁵ Nejad, *age*, s. 92, 99.

¹⁶ Fesai, *age*, s. 1583. Mirzaî, *age*, s. 110.

¹⁷ İvanov, *age*, s. 99-100.

¹⁸ Mirzaî, *age*, s. 110.

¹⁹ Behmen Begi, *age*, s. 98. Tirelerin tamamının adları Ebu Elverdi, İslamlu, Afşar-ı Avşagi, Emirhacılı, İranşahi, Belağı, Beyat, Çehardeh Çerik, Çıyan, Dadbeglü, Dehu, Dindarlu, Reis Beglü, Zerendkulu, Zengene, Sereklu, Sekez, Kurt, Kurtbeglü, Kara kara, Çağılı, Kerai, Guk Per (Gökper), Mahmud Beglü, Bağamlü şeklindedir. Fesai, *age*, s. 1582-1583.

²⁰ Fesai, *age*, s. 1577. İvanov, *age*, s. 100, Nejad, *age*, s. 64.

²¹ Fesai, *age*, s. 1577.

hane olduğunu söylemektedir.²¹ Kışlakları Luristan'ın kuzeyindeki İzzed Hast (Yazdikhest) sahrası ve Darab düzlükleri, yaylakları ise Ramcerd, Mervdeşt (Rudger), Gomin (Kamine) nahiyeleridir. 1870'lerden beri Darab nahiyelerinden hareket etmedikleri gibi yaz kış siyah çadırlarda Darab nehirleri kenarında konaklamaktadırlar.²² Fesai gibi Dö Morini de Baharluların çadırdaki yaşadıklarını ancak göç etmediklerini şu şekilde yazmaktadır.

“..bir süreden beri göçleri kesilmiştir ve oymak yılın tamamını Darabgird bölüğünün bir kısmında yer alan Rud Kur'un iki tarafında geçirmektedir. Belki de bu olay yerleşikliği teşvik etmek için yapılmıştır. Ne yazık ki oymak içinde daimi düşmanlıklar son derece şiddetlidir ve hanın varlığı bu düşmanlıkların ateşini sadece kısa bir süre için durdurabilecek mahiyettedir. Son derece savaşçı ve tamamen silahlı olan bu oymağın erkekleri sadece kervanlara değil birbirlerine de saldırmaktaydı. Baharlular çoğu zaman Kirman ve Yezd yolcularını yağmalamaktadırlar ve bu işlerini Horasan'a kadar bazı mevkilere yaymaktadırlar.”²³

Bu oymağın geçmişteki yöneticilerini en erken Nadirşah'ın hükümdarlığına kadar takip etmek mümkündür. Bu dönemde zabitleri Nefer oymağından Hacı Hüseyin Han Nefer'di. Sonra sırasıyla onun halefi Muhammed Taki Han ve diğer oğlu Ali Ekber Han Nefer zabıt mübaşiri oldu. 1850/51'den sonra Ali Ekber Han'ın elinde tutuklu bulunan Ahmedlü alt boyuna mensup Molla Ahmed Baharlu diğer yüz tutukluyla birlikte kaçtı. 1851'de Baharlu alt boylarının tamamı Molla Ahmed ile muvafakat ederek ona divan görevlileri tarafından Baharlu zabıtlık hil'atı ile Han unvanı verildi. Ahmed Han, ilk birkaç yıl bağımsız olarak Baharluları idare etti. 1858'de öldüğünde Baharlu oymağının alt boyları birbirine girdi. 1862/63'te Baharlu'nun Teleke alt boyuna mensup Şah Rıza Bey'in oğlu Çerağ Ali Bey'in Baharlu mübaşirliğini almasına kadar bu karışıklık sürdü. Çerağ Ali Bey, Baharlu alt boylarını yeniden bir araya toplamayı başardı. Ona ehl-i kalem olarak mübaşirliğinden dolayı Mirza Çerağ Ali dediler. 1873'te Ahmedlü'ye mensup Nasrullah Han Baharlu'nun oğulları onu öldürünce Mirza Çerağ tarafından yetiştirilen veled-i sadık Hüseyin Han Baharlu, 1886'ya kadar oymağın yönetimini düzenli ve sükûnetli bir şekilde sürdürdü.²⁴ Baharlu oymağının yaylak ve kışlağı arasındaki mesafe 9 kilometre olup bir günde kat edilebiliyordu ve oymağın yaylakta kalma süresi 200 gün kışlakta kalma süresi de 163 gündü.²⁵

1.3. Nefer Oymağı

Bu oymağın dili Türkçe olduğu için Türkistan'dan göç eden boylardan sayılmaktadır. Bazı araştırmacılar, Neferlerin Türk ve Lur unsurlarının bir karışımı olduğunu savunmaktadır. 20. yüzyılın başlarında yerleşik hayata geçen 3500 hanelik bu boyun yaylakları Neyriz'in kuzeybatısındaki Abade-Teşk (Teneşk) ve kışlakları da Darabgird, Cehrem ve Luristan'dır.²⁶ İvanov, H. Field'den alıntı yaparak 1918 yılında 300 haneden ibaret olan bu oymağın, 1000 haneye yükseldiğini, içerisinden büyük bir kısmının toplu bir şekilde Bahtiyarî İlinin topraklarına yerleştiğini yazmaktadır. Yine İvanov, Garrod'dan naklen 1940'ların başında Nefer oymağından birkaç yüz hanenin Lar'ın güneyinde sistematik bir biçimde haydutlukla uğraştıkları, daha sonra köylerde yerleşik yaşama geçerek 1944 civarında Cehrem, Fesa, Neyriz ve Darab arasında ziraat ve hayvancılıkla uğraşmakta olduklarını yazmaktadır.²⁷

Nefer Oymağı'nın yöneticilerine ilişkin ilk bilgiler Safevîlerin son dönemlerine kadar gitmektedir. Oymak, Nadir Şah'ın saltanatı zamanında ve Kerim Han'ın naipliği döneminde Fars bölgesinin tamamında büyük bir itibara sahipti. Eyalet divanında görevleri bulunduğu gibi Baharlu ve Nefer boylarının yönetimi de Hacı Hüseyin Han Nefer'deydi. Halefi Muhammed Taki Han Nefer'den sonra Ali Ekber Han Nefer, Baharlu ve Neferlerin başına geçti. O, İsfahan'da bulunduğu gençlik yıllarında aruz ve kafiye sanatı öğrendi ve İsfahan valisi Hacı Muhammed Hüseyin Han Sadr'ın hizmetinde bulundu ve valinin ölümünün ardından Şiraz'a gelerek oymağın başına geçti. Şehrin yüksek eşrafından Feridun Mirza zamanında 1837 yılında Eşik Ağası mertebesine yükseldi. 1852'de öldüğünde oğlu Muhammed Hüseyin Han birkaç sene liderlik yaptığı gibi evinde oturarak şiirler yazdı. Babası Ali Ekber Han hakkında bir divanı bulunduğu gibi henüz bu divana ya da kopyasına ulaşamamıştır.²⁸ Dö Morini, Nefer ilhanlarının çoğunlukla Zamanhanlu alt boyundan seçildiğini söylemektedir.²⁹

1.4. Arap Oymağı

Hamse Araplarının atalarının İslamiyet'in ilk yıllarında Emeviler ve Abbasiler zamanında Umman, Necid ve Yemen'den Fars eyaletine geldikleri görüşü son derece yaygındır. Yerleşik hayata geçen Huzistan Araplarının

²¹ Mirzaî, *age*, s. 110. İvanov, *age*, s. 98. Dö Morini, *Aşair-e Fars*, *age*, s. 35.

²² Ali Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, İstanbul 2011, s. 94. Behmen Begi, *age*, s. 98. İvanov, *age*, s. 98. Baharlu oymağının kaynaklarda geçen tüm tirelerinin adları İbrahim Hanlı, Ahmedlü, İsmail Hanlı, Berber (burbur), Teleke, Came Bozorgi, Çerçe, Coka, Hacı Tarlu, Hacı Atarlu (Hacı Tarlunun aynısı), Haydarlu, Resul Hani, Sekez, Safi Hani, İsa Beglü, Kerimlü, Kelle Pusti, Meşhedlü, Nazar Beglü, Verse şeklindedir. Fesai, *age*, s. 1578.

²³ Morini, *age*, s. 35.

²⁴ Fesai, *age*, s. 1582.

²⁵ Nejad, *age*, s. 89.

²⁶ Mirzaî, *age*, s. 110. İvanov, *age*, s. 101-102. 19. yüzyılın sonlarında Nefer oymağı 16 tirden müteşekkildi: Badegi, Tatamlu, Çinkerî, Dolu Hanlu, Zaman Hanlu, Settarlu, Sencerlü, Şulu, Tatam, Can, Iraki, Kadlu, Kubad Hanlu, Kara Bacaklu, Haydarlu ve Lor. Fesai, *age*, s. 1585.

²⁷ İvanov, *age*, s. 101-102.

²⁸ Fesai, *age*, s. 1573.

²⁹ Morini, *age*, s. 35.

İRAN'IN FARS EYALETİNDE HAMSE KONFEDERASYONU VE OYMAKLARI HAKKINDA BİR İNCELEME

tersine kendi dilleri Arapçayı muhafaza ederek yerli ahaliyle neredeyse hiç karışmayan Irak-ı Acem Arapları 20. yüzyılın ortalarına kadar yarı göçebe yaşam tarzlarını sürdürdüler. Adetleri siyah çadırlarda yaz kış çöl ve dağlar arasında gidip gelmekti. Arap oymağı, Arapçayı değiştirilmiş, Türkçe, Farsça ve Lurca kelimeler de içeren bir lehçeyle konuşmaktadırlar. Uzun yüzyıllar Fars'taki yaşam boyunca yerli ahaliyle karışmaları sadece dil bakımından değil örf ve âdet açısından da onlardan etkilenmeleri sonucunu doğurarak kabilenin tamamı 20. yüzyılın ortalarında Türk ve Lur gibi yerli halk gruplarına katılarak dönüştüler. Hatta dönemin bazı canlı tanıklarına göre Türkleştiler.³⁰

20. yüzyılın başlarında yarı göçebe olarak yaşayan 15000 hanelik bu kalabalık boy, Cebbare ve Şeybanî olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır.³¹ Kışlakları Mahalle-i Seb'a ve Budane (Rudane) Ahmedî, yaylakları Bevanat, Konkuri ve Serçehan taraflarıdır.³² Yaylak ve kışlakları arasındaki mesafe başlangıçta 257 kilometre civarındaydı. Bu mesafe 28 günde kat edilebiliyordu ve oymağın yaylakta kalma süresi 130, kışlakta kalma süresi de 197 gündü.³³ Araplar arasındaki göçebe yaşam Hamse'nin diğer aşiretlerine kıyasla daha yüksek bir seviyede muhafaza edilmiştir. Hamse Araplarının büyük bir kısmı günümüze kadar hayvancılık ve göçebelikle meşgullerdi ve Kaşkay aşireti gibi sistematik bir biçimde yazlık ve kışlık çayırılara göç etmekteydiler. Arap oymağı Ramcerd, Cerahi ve Devrek nahiyelerinde yaşamlarını sürdürmekle birlikte buralar onların yaylak ya da kışlağı değildi, yazları daha çok nehir kenarında kışları da bir nahiyenin dağı eteklerinde obalar şeklinde geçirmekteydiler.³⁴

Arap oymağının yöneticileri eski zamanlardan beri Şeybanî kolundan gelmekteydi. Büyük ataları Mir İsmail Han Arap Şeybanî, Safevî Devleti zamanında tam bir saygınlığa sahipti. Oğlu Mir Mehdi Han babasından sonra Arap ve Basırî oymaklarını idare etti. Safevî Devleti'nin son zamanlarında ve Nadir Şah'ın ilk zamanlarında büyük saygınlığı vardı. Fars eyalet ordusuna atlı ve yaya pek çok asker sağladı. Büyük oğlu Mir Selim, Arap oymağının başına getirildi. Kerim Han Zend'in yardımcılığı hizmetinde bulundu ve saygınlık gördü. Sonra sırasıyla oğlu Ağa Han oymağın başına geçti. Ağa Muhammed Han Kaçar'ın hizmetinde saygınlığa sahip oldu. 1815'te öldüğünde iki oğlundan büyüğü olan Abbas Han ve sonra 1854'te onun halefi Ali Kulu Han başa geçti ve oymağın sınırlarını yaylak kışlak arası mesafeyi 400-500 km'ye kadar genişletti. 1868'deki kuraklık ve kıtlık nedeniyle oymaktan bir grup ayrılarak Kaşkayların topraklarına gidip yağma yapması, Ali Kulu Han'ın olayı çözmek için aracılıkta bulunduğu sırada kendisine isabet eden kurşun neticesinde hayatını kaybetmesiyle sonuçlandı. Ali Kulu Han'ın çocuğu olmadığı için dedesi Ağa Han'ın diğer oğlu Rıza Kulu Han, başa geçti. 1881'de o da öldüğünde oymağın liderliği Arap ailesinden çıktı. Rıza Kulu Han'ın Muhammed Hüseyin Han adını taşıyan tek oğlu albay iken henüz gençken yaşama veda etti. Haleflerinden Ağa Han ve Mirza Selim Han'ın her ikisi de 20 yıl yaşadılar. Konkuri bölgesinde, annelerinin atası olan Abbas Kulu Han Halec'in evine yerleştiler ve bu şekilde idareleri sona ermiş oldu.³⁵ Bu kabilelerin erkekleri cesaret ve girişkenlikleriyle ünlüdür. Bu kabileler 1867 yılına kadar devletin ordu tophanesinin bir bölümünü temin etmekteydi. Bu askerî mensubiyet bu tarihten itibaren esildi.³⁶

Oymak halkının uğraşları ve yakın tarihleri konusunda İvanov'un kendi tanıklıkları ve dönemin diğer tanıklarından aktardığı bilgiler son derece değerlidir. Bunlara göre halk, hayvancılığın yanı sıra kira usulü at ve deve taşımacılığı ile kilim dokumacılığından gelirini sağlamaktaydı. Fars bölgesinde üretilen kilimlerin hatırı sayılır bir kısmı onların ürünüydü. 20. yüzyıl başlarında yerleşik hayata geçip fakirleşen bir kısım oymak mensubu ise az hayvan sahibiydi ve genel olarak Şirazlı Kıvam ailesine ait topraklarda çalışmaktaydılar. Bazı kaynaklara göre 1918'de Hamse Araplarının Kerai taifesinden 300, Burbur taifesinden 300, Ardbiz (Erbiz) ve Tati taifesinden 400 hanenin daimî bir biçimde yerleşik hayata geçtiler. Onların dışındakiler ise Surestan mntkasında taş kömürü madeninde çalışmaya başladılar ve bu uğraşlarından dolayı kömürcü anlamında Zoğalî olarak adlandırıldılar. Onların asli meslekleri odun kömürü hazırlamak ve taşımaktı. Zoğalîler, on ila on beş alt boydan oluşuyorlardı. Kendi yöneticileri yoktu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Hamse'nin başındaki Kıvamü'l Mülk ile anlaşarak onları Hacı Cafer Bey isimli bir kişinin hizmetine verince iktâ ırgatlığı anlamında *Mukataacat* adını aldılar. Sömürü altında çok zor şartlarda yaşamalarına bağlı olarak yüz yıldan kısa bir sürede neredeyse tamamen yok oldular. 19. yüzyılın büyük bir kısmında Hamse Arapları, yaygın bir biçimde komşularına ve günahsız ahaliye karşı gasp ve

³⁰ Behmen Begi, *age*, s. 98. Fesaî, *age*, s. 1578. Morini, *age*, s. 36.

³¹ Behmen Begi, *age*, s. 98. Oymağın boylarının tamamının adları: Es Sadi Cebbare, Ebu'l Hacı Şeybanî, Ebu'l Hasani Şeybanî, Ebu'l Hüseyni Cebbare, Ebu'l Şeref Cebbare, Ebu'l Gani Cebbare, Ebu'l Muhammedi Cebbare, Erboz Cebbare, Erdal Şeybanî, Elvani Şeybanî, Paptî Şeybanî, Bur Bur Çehar Beniçe Cebbare, Bon Sorhi Çeharbeniçe Cebbare (Çeharbeniçe Cebbare Dört tireden oluşur; Burbur Bozsorhi, Celudari, Lur. Kış ve yazları bu dört tirenin meskenleri Kurbal bölgesidir.) Pelengi Şeybanî, Beni Abdullahi Şeybanî, Pir İslami Cebbare, Pehlulî Cebbare, Tati Cebbare, Turbur Cebbare, Taglebe Şeybanî, Tikritî Şeybanî, Caberi Cebbare, Cahegi Cebbare, Celudari Çeharbeniçe Cebbare, Hamalî Şeybanî, Hasani Şeybanî, Henai Cebbare, Hayyati Şeybanî, Hoşnami Şeybanî, Derazi Cebbare, Sadat Hüseyni Cebbare, Senude Şeybanî, Şahseven Şeybanî, Şahseven Cebbare, Şabani Cebbare, Şiri Cebbare, Sabbahi Şeybanî, Saferî Cebbare, San'ani Şeybanî, Abdu'l Yusufî Şeybanî Ketî, Aziziz Cebbare, Amadi Şeybanî, İsaî Cebbare, Gulamşahi Şeybanî, Farsî Şeybanî Kiti, Karai Cebbare, Karagani Cebbare, Kanberi Cebbare, Ketî Şeybanî: Üç Tireden oluşur: Farsî, Abdu'l Yusufî Veli Şahi, Kerîçe-i Şeybanî, Kelle Rişi, Len Cebbare Çeharbeniçe, Levardan Cebbare, Feridi Cebbare, Mahari Şeybanî, Nakd Ali Cebbare, Velişahi Kiti şeklindedir. Fesaî, *age*, s. 1578-1579.

³² Mirzaî, *age*, s. 110.

³³ Nejad, *age*, s. 79.

³⁴ İvanov, *age*, s. 105.

³⁵ Fesaî, *age*, s. 1579. Morini, *age*, s. 36.

³⁶ Morini, *age*, s. 36.

Fars Eyaleti'nde yol kesmeyle tanındılar. İvanov, Tumanski'den naklen 1894'te Hamse Araplarının yerleşik masum halkın başına bela olduğunu, hükümetin emriyle görevlendirilen Abdu'l Yusufî kabilesinden Rıza Han'ın önderliğinde korunan Bender Abbas limanı civarındaki kervanlara saldırmakla kalmayıp sonraki yıllarda da Fars'ta sistematik bir biçimde yağma ve hücumlarıyla tanındıklarını yazmaktadır. Hatta Fars sınırına Rus seferinin gerçekleştiği 1944 yazında Arapların hala bu mıntıklarda yol kesicilikte son derece faal olmaları, bu hareketlerinin şikâyet konusu olduğunu göstermektedir.³⁷

1.5. Basırî Oymağı

Hamse'nin beşinci oymağı Basırî tayfasıdır. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları (1894 Tumanski-1918 Field) arasında nüfuslarına dair 4500 çadır/3000-3500 hane gibi farklı tahminler bulunmaktadır.³⁸ Basırî taifesi iki ana kola ayrılmaktadır; Bunlar her biri birkaç alt boydan müteşekkil Veysi ve Ali Mirzaî kollarıdır. İvanov'un Field'dan aktardığı bilgilere göre Veysi'nin nüfusu 3000 hane, Ali Mirzaî'nin nüfusu 1500 hanedir. Basırîlerin kökeni konusunda onların eski Pers halklarından olduklarını, Arap ve Türk unsurlarının karışımı olduklarını ileri süren araştırmacılar olduğu gibi, boyun adına dayanarak Basra Araplarından olduklarını ileri sürenler de vardır. Ayrıca tek taifesi hariç diğerlerinin Farsça konuşmasına dayanarak Fars kökenli olduğunu savunanlar da vardır. Nitekim, Mirza Hasan Fesaî, Türkçe konuşan Çeharboniçe taifesi hariç diğer bütün Basırî kavminin kollarının Farsça konuştuğunu belirtmektedir. Basırîlerin menşesine ilişkin resmi belge yoksunluğundan dolayı bilgiler de son derece kısıtlıdır.³⁹ Bu konudaki görüşleri bir araya toplayan İvanov, Basırîlerin Farsça konuşmakta iyi olmadıkları ve Field'dan naklen Basırîlerin konuştuğu dilin Arap dilinin tahrif edilmiş bir biçimi olduğuna dair görüşleri aktarmaktadır.⁴⁰ Gulam Rıza Mirzaî'ye göre ise Basırî oymağı üç dillidir.⁴¹ Muhtemelen Basırîlerin kökeni ve dillerine ilişkin bilgi eksikliği ve görüş çeşitliliği Basırî kavminin alt boylarının birbirleriyle dil ve köken açısından uyumsuz olmalarıyla ilgilidir. Mevcut bilgilere göre Basırîlerin aslında Fars ve Arap unsurlardan oluştuğu sonucuna varılabilir. Basırîlerin oluşumunda Türk unsurunun payının olmadığı anlaşılmaktadır.⁴²

Bu oymağın bir kısmı 20. yüzyılın başlarında köylerde yerleşik olup geçmişte tamamı bedeviydi ve esas meslekleri hayvancılıktı. Gelirlerinin kayda değer bir kısmını ithalattan sağlamaktaydı. Kilim dokumacılığıyla da meşhur olan oymak, 20. yüzyılın ortalarına doğru bu uğraşlarını bırakmış görünmektedirler. Basırîlerin tamamının yerleşik yaşama geçiş süreci 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında başlamıştır. Oymağın alt boylarının büyük bir kısmı 20. yüzyılın ortalarında Şiraz mıntıkasında hayvancılıkla meşgul olarak konar-göçer yaşamlarını devam ettirmekteydiler.⁴³

Fars eyaletinin verimli toprakları Şiraz'ın kuzeyinin güneydoğusunda bulunan Lemizerğ düzlükleri ve dağlık bölgelerini içeren yaklaşık iki yüz mil uzunluğunda ve 40-80 km yüzölçümünde nispeten doğrudan Bil Dağı'nın eteklerinden Lar sahilinin batı kısmındaki tepeler tarafına kuzey-güney yönüne uzanan arazide yaşamaktadırlar. Yaylakları Neyriz'in kuzeybatısındaki Abade-Teşk (Teneşk) ve kışlakları da Darabgird, Cehrem ve Luristan'dır. Kışlakları Serustan (Surestan), Degerbal ve Kevar, yaylakları da Ersincan ve Kumin'in komşu bölgeleridir.⁴⁴ Oymağın yaylak-kışlak arasındaki mesafesi 338 kilometre civarında olup bu mesafe 48 günde kat ediliyordu. Yaylakta kalma süreleri 140, kışlakta kalma süreleri ise 132 gündü.⁴⁵

Basırîlerin alt boylarından⁴⁶ ayrılmış bazı boyların yaylakları Aspasa'ya kadar uzanmaktadır.⁴⁷ Hatta Dö Morini, silahlı olduklarını ifade ettiği Basırîlerin bir kısmının 20. yüzyılın başlarında Isfahan'ın güneybatı bölgelerinde yerleşik yaşam süren Isfahanlı meşhur müçtehit, Ağa Necefî'nin mülkü olan topraklarda çalıştıklarını söylemektedir. Dö Morini'nin anlattığına göre bunlar gidiş gelişlerini Tahran havalisindeki Siyah Kuh'a kadar gerçekleştirmektedirler. Kışlak ile aradaki mesafe uzun olduğu için bunun, yıllık ve düzenli bir göç değil kalıcı bir yerleşim olması ihtimali yüksektir. Zira Basırî varlığının, Siyah Kuh'un eteğinde yer alan Semnan'ın 130 kilometre kuzeydoğusunda yer alan Reşm adlı bir köye kadar uzanmasına ilişkin birtakım ayrıntılar Basırîlerin bir kolunun burada ne işinin olduğuna mantıklı bir açıklama getirmektedir. Morini'nin bu köyün o zamanki ahalisinden öğrendiğine göre Sultan Ahmed Şah zamanında Ramazan Han Basırî adlı birinin soyundan gelenlerin kalenin harabelerinde sakin olduğu anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle ailenin mensuplarından Şuca Han isimli kimsenin

³⁷ İvanov, *age*, s. 105-107.

³⁸ Mirzaî, *age*, s. 110.

³⁹ Fesaî, *age*, s. 1577

⁴⁰ İvanov, *age*, s. 98, 107-109. Morini, *age*, s. 38.

⁴¹ Mirzaî, *age*, s. 111.

⁴² İvanov, *age*, s. 109.

⁴³ İvanov, *age*, s. 109.

⁴⁴ Mirzaî, *age*, s. 110-111, Morini, *age*, s. 38. Tumanski, boyun hane nüfusunu 2500 hane olarak vermektedir. İvanov, *age*, s. 99-101. Fesaî, *age*, s. 1576, Behmen Begi, *age*, s. 98.

⁴⁵ Nejad, *age*, s. 79.

⁴⁶ Tireleri arasında Turbur, Çeharbeniçe, Şekari, Ali Kanberi, Ali Mirzaî, Veysi, Abdali, Alikulu, Lebumusai, Alikanberi, Zehrali, Çekmei, Çuçin, Ali Şahkulu, Hani ve Nefer sayılmaktadır. Fesaî, *age*, s. 1577.

⁴⁷ İvanov, *age*, s. 109.

İRAN'IN FARS EYALETİNDE HAMSE KONFEDERASYONU VE OYMAKLARI HAKKINDA BİR İNCELEME

Şiraz'da öldürülmesinden sonra bu bölgeye yönelen söz konusu kol, burada da halkın mallarını yağmalamaya başladı. Ramazan Han Basırî ve ona bağlı fertler ile birlikte Şirhanî adını alan başka bir grup da bu mahale gelerek başlangıçta hepsi bu kaleye yerleşti, daha sonra bu iki kol arasında ihtilaf çıkınca Ramazan Han Şirhanî tarafından öldürüldü.⁴⁸

Basırî oymağının Safevî devleti zamanından beri hükümet ve zabitleri Arap oymağını da idare eden Şeybanî hanedanının elindeydi. Zabitlik sırası Mir Muhammed Han Arap Şeybanî'ye gelince iki oğlundan Mir Şefî' Han'ı Basırî oymağının zabıtlığıyla görevlendirdi. Mir Şerif'in ölümünden sonra oğlu Refî' Han Basırî babasının yerine geçti ve sonra sırasıyla halefi Muhammed Kulu Han Basırî ve onun dört oğlundan biri olan Muhammed Han Basırî başa geçti. Bu kişi 1862'de ölünce oymağın yönetimi Basırîlerin zabiti Basırî ve Arap ailelerinden çıkmış oldu.⁴⁹

SONUÇ

Hamse konfederasyonunun, birliği oluşturan boy ve oymaklar incelendiğinde son derece renkli bir tablo içeren bir yapı arz ettiği söylenebilir. Bu birlik, İran'ın Fars eyaletinin güneyinde, oymak liderlerinin riyasetindeki, ortak geçmişe ve birlikte yaşama arzusuna sahip olmaksızın kendi yaylak-kışlak bölgeleri olan boylardan müteşekkildir. Buradan birliğin, etnik köken ve dil olarak son derece farklı olan bu heterojen boyların iç içe geçmiş bir biçimde hükümetin yetki verdiği feodal bir yöneticinin kontrolü altında tutulmaya çalışılan nitelikte suni bir siyasi birlik olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bu neticeye ulaşmak muasır kaynaklar sayesinde mümkün olmuştur. Zira nüfus ve nüfuz açısından Fars'taki en güçlü birlik olan Kaşkay birliğinin boylarının tamamına yakınının Türk etnik kimliği özelliğini taşıması ve ona rakip olmak üzere Kaşkaylardan bazı boyların koparılıp civardaki diğer illere ve Hamse'ye verildiği bilinen bir gerçektir. Hamse'yi oluşturmak için birleştirilen bu boyların etnik kökeni, dilleri, uğraşları ve yaşayışları hakkında hem yerli kaynaklar hem de yabancı ziyaretçilerin rapor ve belgeleri son derece net ve birbirleriyle uyumludur.

KAYNAKÇA

BEHMEN BEĞİ, Muhammed, *Örf ve Adat Dar Eşair e Fars, Tala-yı Şehamet*, Entesharat-ı Novid Şiraz, Şiraz 1388.

BOSWORTH, C.E., "Arsanjan", *El*, II, BRILL, Leiden 1986.

DURDARİ, Novrooz, *Tarikh-i Ehtemai ve Siyasi-i İl a Bozorg e Qashqai*, Entesharat-ı Qashqai, Entesharat-ı Kaşkai, Şiraz 1388.

FESAÎ, Mirza Hasan, *Farsnâme-i Nasri*, C. I ve II, Müessesesi-i Entesharat-ı Emir Kebir, Tahran 1367.

İVANOV, Mihail Sergiyoviç, *Aşair-e Cenub: Qashqai, Hamse, Kahkuliye, Memesini*, mütercimler: Keyvan Pehlivan, Masume Dad, Entesharat-ı Ervan, Tahran 1384.

KAFKASYALI, Ali, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilge Oğuz Yayınları. İstanbul 2011.

LAMBTON, Ann.K.S., "Tarikh-e İlat- İran", *İlat ve Aşair*, Tercüme: Ali Tebrizi, Entesharat-i Moessesesi-i Agah, Tahran 1362, ss. 195-240.

MİRZAÎ, Gulam Rıza, *Qashqaiha ve Mobarezat-ı Mardom e Cenub*, Merkez-i Esnad-ı Enghelab-i İslami, Tahran 1381.

MORİNİ, D, *Aşair-e Fars*, Farsçaya tercüme eden: Doktor Celalettin Refifer, Entesharat-ı Danesgah-ı Tahran. Tahran 1375.

NEJAD, Cevad Safi, *Ashair-i Merkez-i İran*, Moessesesi-i Entesharat-ı Amir Kebir, Tahran 1375.

PERHAM, Sirus, "İl-i Qashqai Kay va Az Koca Ba Fars Omada Ast?", Tercüme: Ali Tebrizi, *İlat ve Eşair*, Müessesesi-i İntişarat-ı Agah, Tahran 1362, ss. 246-265.

ŞİRAZÎ, İbn Abdülkerim Ali Rıza, *Tarikh-i Zend: Canishinan-ı Kerim Han Zend*, Tahran 1360.

⁴⁸ Morini, *age*, s. 37.

⁴⁹ Fesai, *age*, s. 1577.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**İRAN'IN FARS EYALETİNDE HAMSE KONFEDERASYONU VE OYMAKLARI HAKKINDA BİR
İNCELEME**